

nak tudandó be a XVIII. századnak immár lejárt sívár rationalismusa ellen. — 26. l. Rousseaut, a deismus ékesszólo apostolát, az atheista encyclopædisták közt említi szerző, mint azok egyikét, kik «a nép szívéből a hitet kiirtani törekedtek» stb.

Az értekezés különben elég élénken van írva. Stilje, leszámítva néhány gyöngye helyet, ügyes és gyakorlott tollra vall.

HARASZTI GYULA.

HELLÉN IRODALOM ÉS HELLÉN NYELVTANÍTÁS.

E Közlöny 1891. évi II. füzetében Némethy Géza ismertetvén «*Ujabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás*» című akadémiai értekezésemet, két megjegyzést tesz; először, hogy én itt-ott néhány dicséző szót oda vetek ugyan, de érdemleges kritikát még a szorosan classica-philologiai tárgyú munkáknál sem gyakorlok; másodsor, hogy egészen eltévedek a részletekben, a könyvczímek és a tartalom felsorolásában, de általánosságban sehol sem szólok a tudományok egyes ágaiiban és az irodalomban uralkodó vagy egymással küzdő áramlatokról, ezeknek a többi európai irodalmakhoz való viszonyáról; pedig enélkül se összefüggő képet, se ítéletet nem alkothatunk magunknak az újgörög irodalom mai állásáról és jelentőségéről.

Ebből azt látom, hogy Némethy Géza sohasem olvasta az újgörög irodalmat ismertető dolgozataim legnagyobb részét, különben nem álltana ilyen olváltlanságot.

1858-ban jelent meg a Csengery Antal által szerkesztett Budapesti Szemlében *Jelenkori görög irodalom* cz. dolgozatom, melyből mind a szerkesztő mind a figyelmes olvasó világos képét látja az akkori újgörög irodalomnak.

1861-ben írtam a Szépirodalmi Figyelő 29., 30., 32., 33. számában Arany János szerkesztése alatt ezt a cikket: *A hellén költészet a jóniai szigeteken*, mely teli van kritikai s más irodalmakra vonatkozó észrevételekkel és hí képet adja a jóniai szigetek költészetének.

Ugyan ilyen kritikát gyakoroltam 1862-ben *Történelmi népdalok a jelenkori görögöknél* cz. dolgozatomban, mely szintén Arany Jánosnak Szépirodalmi Figyelőjében jelent meg.

1869-ben megjelent a Nyelvtudományi Közlemények VII. kötetében *A jelenkori görög irodalomról* cz. akadémiai értekezésem, hol Sáthas munkájáról ezt írtam: «Tagadhatlan, hogy szerző e nehéz földadatot szerencsével oldotta meg s érdeme annál nagyobb, minél kevesebben voltak azelőtt az ilyen természetű munkák. Mert Európa tudósai azon

előítéletből indulván ki, hogy Konstantinápoly bevétele után végét érte a hellének története, majdnem egészen elhanyagolták ama tanulmányokat, melyek a török uralom alá került görögök művelődési állapotaira vonatkoztak . . . Innen látszik, hogy a görögök Konstantinápoly bukása óta a görög királyság alapításaig nem élődtek idegen irodalmakból, minthogy munkáiknak csak egy negyede van fordítva. Sáthas munkája kimutatja a régi és új görögök szellemkötelékének folytonosságát s diadalmasan czáfolja meg némely európai tudósok előítéleteit, kik azt állítják, hogy a jelenkori görögök semmi szellemrokonságban sem állnak a régiekkel; mert a szolgáltság legsanyarúbb korában is találkoztak elegendő számú görög férfiak, kik ismereteik, ritka tudományuk, irodalmi munkáságuk, a szabadelvű eszmék terjesztése s a nemzeti műveltség előmozdítása által tüntek ki. Mindjárt a görög császárság elenyészte után sokan egész vagyonusukat hagyományozták remzeti tanodák alapítására s észtehetséges ifjak kiképeztetésére, hogy majdan mint tanítók világosítsák föl a népet.»

Továbbá kimutatván, hogy minő sorban következnek egymásután *mennyiségök* szerint a különféle világi tartalmú munkák, ezt írtam: «Ha e számarányok fölött elmélkedünk, nem lehet nem fölismerni azt a csodálatos összhangzatot, mely a hajdan- és jelenkori görögök irodalmi hajlandóságai között mutatkozik. Valamint a régi görögök kiválólág költői nép levén sokkal több költészeti munkát teremtettek, mint prózait, úgy késő ivadékaiknál is azt látjuk, hogy a munkák nemei közül egyben sem írtak annyit, mint a költészetben. Nem tagadhatni továbbá, hogy a régi görögök a költészet után leginkább a történetírást kedvelték. Müller Károly munkájából: *Fragmenta historicorum Graecorum* kitünik legalább, hogy a Kr. e. VI. századtól a Kr. u. VII. századig mintegy 760 görög történetíró élt. A mi átnézetünkben pedig látszik, hogy a mai görögök is épen olyan szeretettel karolják föl a történetírást, mint dicső őseik. Ugyan ezt a szellemi rokonságot a görög hajdan és újkor között mutatja a mi átnézetünk a bölcsészetben és nyelvészetben is.»

Sáthas munkája után ismertettem ugyanazon akadémiai értekezésben Parankasét is, a ki vázlatot írt a tudományosság állapotáról a görög nemzetnél Konstantinápoly bevétele óta. Ebben az ismertetésben ezt írtam: «E tanodákban mindenek fölött a régi görög írókat magyarázták, kiknek munkáit a hazafiúság szent végrendeletének tekintették. Mindegyik tanító, mindegyik csak némileg is mívelt atya könyvnelkül tudta a régi görög írók számos emlékmondásait, úgy hogy mintegy élő anthológiát képviselt. A tanítók buzgalma fáradhatlan volt; növendékeik pedig nem azért tanultak, hogy hivatalokat hajhásszanak, hanem hogy míveljék a nemzet szellemi talaját; s ezt tették daczára a tanítókat és tanulókat fenyegető ezer és ezer veszélynek. De ha semmi vérvételék

nem tartotta össze a hajdan- és jelenkori görögöket, miért veszélyeztették volna ez utóbbiak életüket, hogy mentseék meg az amazoktól reájok szállt örökségeket ?

Hát ez nem kritika? Nem tünteti elő az irodalom képét?

1871-ben megjelent akadémiai értekezésemben *«Solomos Dénes és a hétszigeti görög népnyelv»* ezt írtam: «Montival megismerkedett Solomos Milanóban és sokszor fordult meg a házában. Jóllehet nagy csodálója volt az olasz költőnek, még sem hallgatta el előtte itészeti észrevételeit, melyek éle bántólag hatott Montira. «Nem kell annyit okoskodni, mondá neki Monti, hanem érezni és ismét érezni.» Az ifjú költő válaszolt: «Előbb az észnek kell a tárgyat fölfognia, azután a szívnek azt melegen éreznie, a mit az ész fölfogott» . . . Trikúpis, a ki későbbben megírta remekmunkáját a görög szabadságharczról, 1822-ben Zantéba érkezvén s baráti viszonyba lépvén Solomossal, így szólt hozzá egy alkalommal: «Azt veszem észre, hogy minél nagyobb haladást teszesz a régi görög írók remek nyelvében, annál egyszerűbben irod a népnyelven szerkesztett költeményeidet.» «Ez azt jelenti, válaszolt Solomos, hogy jobban fogom föl mind az egyiket, mind a másikat.» 1823-ban írta az *Éneket a Szabadságra* (*ἔμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν*). «Ha igaz, hogy a tiszta hellenismus lényege az élő beszéd, az alaknak méltóságteljes szépsége s a beszédnek átlátszó mélye, úgy meg kell vallani, hogy e hellén költemény a képzeletnek valódi gyümölcse. Utánozhatlan egyszerűséggel párosult alagyás jellem lengi át az ének bevezetését, hol a költő a multa emlékeztet. A régi dicsőség, a százados szenvedések rajza nélkül nem volt volna megérthető az a leigázhatlan hevélye az önálló görög szellemnek, azaz, a szabadságnak, mely régi vitézségével jelenik meg a költő képzeletében, föltámadva az ősök szent csontjaiból». «Korfúban írt Solomos részeket *Lampros* cz. költeményéhez, melyet azonban be nem fejezett. Mindamellett így is első rangú helyet foglal el az európai költészetben ama megrendítő kép miatt, mely élénk állítja az ember akaratának óriási, de hasztalan erőködéseit az erkölcsi törvények ellen. Korfúi tartózkodása alatt szorgalmasan tanulmányozta Solomos a német bölcsészetet s leginkább az æsthetikai itészetet, melyben azonban mindig megtartá saját önállóságát. Ezt megmutatta a görög és a római költészetről nyilvánított nézeteiben is. Ő élénken érzé Virgil nyelvének utánozhatlan összhangzatát, de még is úgy találta, hogy csak *Hor*-ér költeményei a régi művészetnek halhatatlan példányai, melyeket Virgil, midőn átalakította, sokszor félreértett.»

Ehhez az értekezésemhez szótárt is írtam, melyben Solomos nyelvét összehasonlítottam a régi attikai, æoli, dóri, ióni dialektusokkal s kimutattam, hogy csak négy idegen szó van benne. Ettől az érteke-

zésemről is elvitatja Némethy, hogy van benne kritika s összehasonlítás az európai irodalommal?

Az Egyetemes Philologiai Közlöny 1877. évi V—VI. füzetének 291-ik lapján kritikai megjegyzést tettem Therianos Eustathios munkájára a hellének zenéjéről s ott arra utaltam, hogy e tárgyról bővebben szoltam az *Életképek* 1876-ki folyamának 27—28. számaiban. Ugyanazon évi 8-ik füzetében (400—401. l.) közlöttem Joannu Fülöp és Menagius görög fordítását Schillernek *«Die Götter Griechenlands»* című költeményéből s nem levén velök megelégedve, újra fordítottam.

Az 1879-ki évfolyam 1-6 füzetében *«A görög világból»* című cikkekben kritikai megjegyzéseket tettem Saripolos és Bernardákis munkáira. Az 5—6-ik füzetben (306—398. l.) kiemelem és kijavítom Cicero Læliusának két görög fordítását Petaviustól és Antoniadistól.

1877-től 1879-ig minden füzetben majd rövidebben majd bővebben ismertettem a mai görögök szellemi termékeit, melyek tudományos és irodalmi állapotokat kézzelfoghatólag tüntették föl.

1877-ben a Budapesti Szemle 30-ik számában (november-decemberi füzet) megjelent tőlem *«Drámai irodalom az újjörögöknél»*, melyből el nem vakult ember élőképét alkothatott magának a mai görögök gazdag drámai irodalmáról s összehasonlíthatta Rhigopulos *Miltonját* Jókaink hasonczímű drámájával. De találhatott benne történet-kritikai kutatást is. Erről sem tud semmit Némethy, hanem azt állítja, hogy én sohasem gyakorlok kritikát.

1878. január 3-án előadást tartottam a m. t. akadémiában Rankavis Kléon újjörög drámájáról, melynek czíme *«Julián a hitszakadár»*. Megjelent 1879-ben. Ott elmondtam, mit tartott ő a mythosokról s mily hosszú tanulmányok után oszoltak szét kételyei s miként bájolák el az eszményi szép, az általános jó, az igazság, melyekben az istenség nyilvánulásait látta. A dráma ismertetése után elmondtam, hogy azt nem lehet színpadon előadni, mert több versből áll, mint akár Aeschylus, akár Sophokles fönmaradt összes drámái. A drámának e nagy terjedelmét annak tulajdonítottam, hogy a benne szereplő személyek nagyon hosszasan elmélkednek az égi és földi dolgokról. Azután jellemeztem a dráma főszemélyeit s Julián császárt, saját leveleiből merített adatok alapján, védelmeztem az ellene emelt vádak ellen, hogy kegyetlenül üldözte a keresztényeket. Rankavis Kléon irályáról pedig ezt írtam: *«Az ő nézete szerint a görög népnyelv, melynek különféle tájszólási sajátosságai vannak, számüzendő magasabb igényű irodalmi művekből. Azért mellözi a népies nyelv alakjait s nagyon keveset tér el a classicus görög nyelvtől. Csak az óhajtó mód régi alakját nem tartja többé vissza hozhatónak.»*

Előadásomat e drámáról közölte a *«Literarische Berichte aus-*

Ungarn» című folyóirat is 1878-ban s ezt mondja a drámáról: «Das Werk gehört nach Tendenz und Werth zu den interessantesten Producten der griechischen Literatur der Gegenwart.»

A *Budapesti Szenle* 1880-ki szeptember-októberi és november-decemberi füzetében (90—107. és 320—352. l.) megjelent tőlem a következő című dolgozat: «*Államtudományi irodalom az újjörögöknél*». Ebben élőképét adtam az államtudományok állapotának a mai helléneknél. De csak Némethy Gézának nincsen szeme, hogy azt lássa. Ott ezt írtam: «Dolgozatom első részében nyolczvanhárom munkát mutatok be; másodikában pedig részletesen ismertetek egy ötkötetes korszakos munkát, melyet Európa államtudósai nagy dicséretekkel halmoztak el. Argyropulos Jakab lefordította Montesquieu munkáját a törvények szelleméről. Valetas Spyridon görögre fordította s kiad a (Páris 1818) Rousseau munkáját *az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről s alapjairól* Fordításának szép irálya méltán versenyez az eredetivel. Chrysovergis Kuropalátis fordította Barthelémynek *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* című munkáját. Két névtelen fordította Macchiavelli *Fejedelmét* (il principe). Georgiádis Zalykis görögre fordította Rousseau munkáját *a társadalmi szerződésről* (Contrat social). Függetlenségök kivívása után megmutatták a görögök, hogy nem féktelen, hanem fölvilágosult, rendezett szabadságot akarnak, mely a jogokat és kötelezéseket törvény által szabályozza. A nemzetközi jogot illetőleg Saripolos Miklós írta a *Nemzetek törvényes szokásait békében és háborúban*. E munkája által bebizonyította, hogy mily szükséges a philosophia kutató szelleme s világtító szövétneke a politikai tudományok e fontos részéhez. A nemzetgazdaságot s pénzügyet illetőleg Sútzos János athéni egyetemi tanár, Moldva utolsó hospodarának fia, írt két kötetben a *gazdagságról*. Ékes szóvalással s világosan adja elő a leghíresebb nemzetgazdák rendszereit s hozzáteszi philosophiai szellemtől áthatott saját nézeteit. Az alsó- és középoktatás szervezetében a francia rendszer fogadtatott el a németországi rendszerből átvett módosításokkal. E szerencsés combinatióról azt mondta Bagdon angol tanár a londoni tanárok egyik értekezletén, hogy Angliának is Görögország példáját kellene követnie. Az *Arsakion* nevű leánynevelő intézetben van 1250 növendék. Ez csodálatra ragadta 1873-ban Barthélemy de Saint-Hilaire-t, a ki az intézet albumába ezt írta: Szerencsét kívánok Görögországnak és a polgárisodásnak ez intézetért, melyhez hasonló Európa egy országában sem létezik. Min i e munkák közül óriásilag kimagaslik Saripolos Miklósnak *Alkotmányjoga*. A politikai és erkölcsi tudományok akalemiája Párisban oly epochalis és monumentalisnak ítélte e munkát, hogy szerzőjét 1876-ban kültagjául választotta. Azóta az Institut du droit international s a brüsszeli és madridi akademiák is tisztelték meg tagságukkal. Előadván a stoiku-

sok, Hobbes, Vico, Holbach, Helvetius, de Maistre, Bentham, Montesquieu nézeteit, azon eredményre jut, hogy minél tökéletesebb a társaság, melynek első kezdete a család, annál tökéletesebb s boldogabb az abban résztvevő ember s azért visszaveti az ellenfelek elvét, hogy az egyiknek a haszna egyenlő a másikkal a kárával. Még sem áll tehát, a mit szerző előbb mondott, hogy csak a polgároknak vannak jogaik, a kormányhivataloknak pedig csak kötelességeik. . . . Maga a szerző is tanítja a 73-ik §-ban, hogy a nemzetnek joga van, saját tagjaitól szolgáltatásokat, adófizetést, hivataloskodást, sőt életfölközlést is megkívánni. S a 114. §-ban világosan mondja, hogy a kormány tagjai épen úgy gyakorolják polgári jogaikat, mint a többi polgárok. Szerzőnek meg kellett volna gondolnia, hogy az állam feje meg is tagadhatja a törvény szentesítését s hogy Görögországban 1862 óta az egykamarájú törvényhozó testület mai napig nem vezetett forradalomra s hogy ellenben azelőtt Görögországnak felső- és alsóháza volt, s mégis forradalom ütött ki, mely Ottó királyt megbuktatta. Szerző dorgálja Julián császárt, a hitszakadárt, a ki megtiltotta a keresztényeknek a görög remekírók olvasását. De itt félreértés van. Julián császár a keresztény papokat tiltotta el a görög remekírók magyarázásától a tanodákban; mert nem hiszik azt, a mit Homér, Hesiod s mások az istenekről állítanak. Tanítsák ők Máté s Lukács evangéliumait és hagyjanak békét a görög remekíróknak. Ezt világosan mondja Julián 42-ik levelében. Szerzőnk hozzátette volna (a népoktatásról), hogy Rhodus állama azért kapott Eumenestől 86,200 mérő gabonát, hogy annak az árát kamatoztassa és a kamatokból a gyermekek nevelőit és tanítóit fizethesse. (Polybius XXXI, 17, a.) E tárgyról már 1868-ban *Adalékok az attikai törvénykönyvhez* című akadémiai értekezésemben szóltam. Azt kívánja szerző, hogy a gymnasiumi érettségi bizonyítványt előmutató tanulók az egyetemnél fölvételi vizsgálatnak vetteszenek alá s annak nagyon jól sikerült letétele után egy egész évet a philosophiai karban töltsenek. Csak azután vétessenek föl a jogi, vagy orvosi, vagy hittani karba. Azonban nálunk ez majdnem lehetetlen volna, hogy az egyetem tartson fölvételi vizsgálatokat; mert ez legalább is egy hónapot venne igénybe. Nálunk úgy lehetne a hivatlanokat az egyetemtől távol tartani, ha csak azok vétetnének föl, kik a gymnasiumi érettségi vizsgálatot minden tárgyból legalább is nagyon jól tették le; a többieket mind ki kellene zárni. Csak így menekülhet meg az egyetem sok korbély, neveletlen, garázdálkodó, kicsapongó gyerkőcztől. »

És Némethy mégis azt mondja, hogy a jelenkori görögökről szóló dolgozataimban nincs kritika, hogy sehol sem szólok az egyes tudományok áramlatáról s a többi európai irodalmakhoz való viszonyáról.

1882 június 5-én előadtam a m. t. akademiában *Újgörög iro-*

dalmi termékek című értekezésemet. Megjelent 1883-ban. Az első cikkben előadtam Villoison, Boissonnade, Miller Manó véleményeit a középkori görög nyelvről és irodalomról. A 2-ik cikkben kritikai észrevételeket tettem Rhigopulosnak *«Néro Korinthban»* című drámájára. A 3-ik cikkben Melissinos *«Erkölcsei Világ»* című époszáról ezt írtam: «Kár, hogy a szerző nem az irodalmi, hanem a jóniai szigetekben dívó népnyelvet választotta. Ennek csak a népdalokban lehet jogosultsága, de nem a magasreptű epopoeákban. Hasonlításai szépek. De megkapó történelmi jelenetek sehol sem fordulnak elő. Azért e mű inkább vallás-erkölcsi tankötemény, mint epopoea.» — A 7-ik cikkben ismertettem Kappótis Angelos munkáját Mistra városáról. Ott megjegyeztem, hogy a szerző főforrásul használt egy középkori görög népnyelven írt krónikát, melyet először a francia Buchon adott ki 1846-ban. De szerző nem tudja, hogy ezt a krónikát Ellisen is adta ki. (Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur. Zweiter Theil. Leipzig, 1856.) Szerzőnk ama véleményére, hogy a mai aranypézt lángszíne miatt nevezte el a pörög nép *φλορί*-nak, megrövidítve *φλορίγυ*-ból, mely *φλόξ*-nak a kicsinyítője, azt jegyeztem meg, hogy nagyon téved, mert a *fiorino*, *florin* név Firenzében (Flórenczben) keletkezett a 11-ik században, hol legelőször nevezték így az aranypézt. Azt is nagyon feltűnőnek mondtam, hogy a szerző sehol sem említi a *tzakónok* és *Tzakónia* nevét, jóllehet a görög verses krónika Maina s Lakónia lakosait *tzakónoknak* s Mainát és Lakóniát *Tzakóniának* nevezi. Hibának tartottam továbbá, hogy a szerző nem említi azokat a becses dolgozatokat, melyek a *tzakónok* nyelvről jelentek meg, s melyeket elősoroltam. — A 13-ik cikkben, hol Korais munkáinak kiadásáról szólok, említtem, hogy Korais szerint a mai görögök a *chef d'oeuvre-t* *ἀριστοῦργημα*-nak nevezik s hozzá teszem, hogy jobb lenne az *ἀριστοτέχνημα*, mert már Pindar *ἀριστοτέχνος*-nak nevezi dóri nyelven Zeust. — A 14-ik cikkben ismertettem Polylásnak Odyssea-fordítását görög népnyelvre s megmutattam, hogy a mai görög népnyelv is valóságos görög nyelv, s hogy ez újgörög nyelv sokkal közelebb áll Xenophon nyelvéhez, mint Xenophoné a Homérééhez. — A 20-ik cikkben szólok Saripolos dolgozatairól s ezt mondom: «Azt az állítást, hogy a Thukydides által magasztalt szittyák csupa szláv fajú népek voltak, nem lehet aláírni.» — A 21-ik cikkben Bikélas Demeternek Shakespeare-fordításairól szólván, ezt írtam: «Macbethben a három könyörgő boszorkány háromszori fordulásával, mely kilenczet tesz, összehasonlítja Sophoklesnek Kolonosi Oedipusában a kar által mondott 483- és 484-ik versét. De ez nem igen talál; mert itt a kar azt mondja Oedipusnak, hogy mindegyik kezével háromszor kilencz olajágot tegyen le. Miért nem kell Shakespeare részéről utánzásra is gondolni? Hiszen ő 1564-ben született s 1616-ban halt

meg. Már pedig az angolok sokkal előbb foglalkoztak a görög klassikusokkal. Így a VII-ik században Kr. u. a görög származású Tódor, a brit szigetek érseke, oly sikerrel gondoskodék a klasszikai nyelvek könyveinek s tanítóinak megszerzéséről, hogy tanítványaik úgy beszéltek görögül és latinul, mint anyanyelvükön. 1490-től pedig rendszeren kezdték Angliában a klasszikusokat olvasni. S később azt mondták Erzsébet királynéről, hogy egy nap alatt többet olvas görögül, mint egy kanonok egy hét alatt latinul. S 1550-től 1660-ig angolra voltak már fordítva Herodot, Thukydides, Polybius nagy része, sicíliai Diodor, Appianus, Josephus Flavius, Aelian, Herodian, Plutarch életrajzai, Demosthenes 15 beszéde, Lykophron stb. Nem lehet tehát kétség, hogy Shakespeare, ki latin iskolában tanult, több görög és latin klasszikus munkáival, hábár csak fordításban is, megismerkedett.»

Hát erre mit mond Némethy? Biz ő aligha tudja, hogy mi a kritika, mi az európai irodalom kölcsönös viszonya.

1882 október 30-án előadást tartottam a m. t. akadémiában *Középkori verses regények* czime alatt. Megjelent 1883-ban. Az 1-ső regényt ismertetvén, elmondom, hogy miképen vélekedtek a kéziratáról Meursius, Du Cange, Huet, Fabricius, Henrichsen, Gidel, Wagner, Rhode és a regény utolsó kiadója Lambros Spyridon. A végén pedig figyelmeztetek a hasonlóságra, mely a görög és albán tündérregék között található. A 2-ik, 3-ik, 5-ik és 7-ik regény kodexeinek történetét szintén ismertettem. A regények ismertetése után ezt írtam: «Az előadott regények s főleg a Digenisről szóló, bizonyítják, hogy a görögök nem voltak oly műveletlenek a középkorban, a mint ezt sokan állítják. Nekik akkor is volt saját polgárisodásuk, saját költészetök, mely a keresztes háborúk korában a nyugoti népekre is volt befolyással. E görög befolyást a francia regényre kimutatta Paris Gaston. S némely régi francia regényíró őszintén bevallja, hogy regényeit Görögországból hozta. Így Aimé de Varennes azt mondja *Florimont* című regényéről, hogy Görögországban látta és Philippopolisból hozta Chastillonba. E regény egyik kézírata világosan mondja, hogy Aimé azt görögből dolgozta át francziára. A *Trójai* című regény kéziratában pedig azt olvassuk, hogy görögül íratott s görögből latinra és latinból francziára fordítatott.»

Értekezésem végéhez csatoltam szótárt, melyben az ismertetett regények szavainak viszonyát az ó-görög dialektusokhoz kritikailag meghatározom s valódi görög eredetüket kimutatom. Némethy szerint ez sem kritika.

1885 márczius 30-án tartott akadémiai előadásom czíme *Nyelvézeti mozgalmak a mai görögöknél*. Megjelent ugyanabban az évben. Már a cím is mutatja, hogy ott különféle nyelvészeti véleményekről van a szó, melyeket nem hagyhattam kritikai megjegyzések nélkül.

Ezt bizonyítja a 4., 5., 6., 7., 8., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17. és 29. lap. De Némethy erről is azt mondja, hogy nincs benne kritika.

A *Fővárosi Lapok* 1885-ki 72. és 73. számában ismertetést irtam Rbankavis Kléon *Theodóra* című drámájáról s összehasonlítottam Sardounak hasonczímű drámájával, s bírálatom eredménye az volt, hogy a hellén mű érdemli meg az elsőséget. Ezt a cikket közöltem azután francziául is a *Revue Internationale* 2-ik évfolyamának 6-ik kötetében e cím alatt: *Theodora, poème dramatique en grec moderne de Cléon Rancavis.*

1886 márczius 25-én ismertettem a m. t. akadémiában Rankavis Kléonnak *Heracilius* című drámáját nyelvészeti jegyzetekkel. Előadásomat kiadta az akadémia ugyanabban az évben. A dráma bemutatása után ezt irtam: «A mi Rankavis irányát illeti, az ebben a drámában háromféle, t. i. irodalmi, társalgási és pórnyelvi. A dráma előkelő személyei irodalmi nyelven beszélnek, mely semmiben sem tér el a hajdankori attikai írók nyelvétől. Ellenben az alsóbb rangú személyek a közönséges társalgási nyelven beszélnek prózában, mely éppen úgy viszonylik az irodulmihoz, mint az angol, francia, német, olasz népdialektus saját irodalma nyelvéhez. Végre a perzsa katonák a görög pórnyelvet használják.» Mind a három irányra nézve közlöttem mutatványokat. Az első mutatvány után ezt írtam: «A ki ezt a nyelvet szóról-szóra újnak tartja a klasszikus attikai nyelvhez képest, arról bátran el lehet mondani, hogy Xenophont legkevesébbé sem érti.» A 2-ik mutatvány után írtam, hogy a társalgási nyelvben vannak 1-ször tisztán görög klasszikus szók, 2-szor csak a végzésben eltérő klasszikus szók, 3-szor a klasszikai jelentéstől eltérő szók; 4-szer a klasszikai nyelv szótáraiban nem található szók; de a melyekről kimutatom, hogy valódi görög szók. A 3-ik mutatvány után azt bizonyítom, hogy a görög pórn nyelv épen olyan természetű, mint más népek pórn nyelve.

Az 1887 június 6-án tartott akadémiai előadásom címe volt: *Jelentés újhellén munkákról.* Az akadémia kiadta ugyanabban az évben. Ott kritikai észrevételeim vannak a 20—21. lapon Kappótás Angelosnak és a 28-ik lapon Mompherratos munkájára. A 38—39. lapon eladtam a Politis által kiadott népdalnál a *megholt fivérről* Fauriel, Müller, Bagnolo, Tommaseo véleményeit a népdal eredetéről. A 43—50. lapon közöltem Görögországnak szellemi s anyagi előhaladását kimutató statisztikát.

Mompherratos munkáját már 1885-ben ismertettem és megbíráltam a *Berliner Philologische Wochenschrift* 29—30. számaiban.

A *Közoktatás* 1888-iki évfolyam 8-ik számában megbíráltam Oekonomides munkáját: *Demosthenes beszéde a Békéről, hellén magyarázatokkal.*

Az eddig előadottakból világos, hogy Némethy Géza kifogásai alaptalan ráfogások.

De állításának, hogy az én dolgozataimból nem lehet élőképet alkotnia a mai görögök műveltségi állapotáról, önmaga mond ellen, mert a 185—186-ik lapon ezt írja: «A hatodik fejezetben a *Parnassos* népnevelő egyesület 1884—1888. évi működéséről szóló jelentése ragadja meg figyelmünket, mely érdekes világot vet a mai görög népoktatás állapotára.» Ő élőképet kíván az újjörög irodalom egyes ágairól s íme fölölegesenek mondja, hogy a szép, megható balladit *A boldogságos Szűz zárdájának főnökeről* közöltem. Nyilván nem tudja, hogy ezt a balladát más nyelvekre is fordították.

Újabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás című s 1890 ben megjelent akadémiai értekezésemben vannak kritikai megjegyzéseim a 22-ik lapon Typaldos munkájára a gortyni föliratról, a 28-ik lapon Mistrióti Ajax-kiadására. Azonkívül akadémiai jelentéseimben s egyéb már fölsorolt dolgozataimban több könyvészeti rovat is található arról, hogy mit írtak s mit fordítottak a mai görögök a bölcsészet, jogtudomány, classica philologia, költészet, nevelés, oktatás, orvosi tudomány, pénzügytan, politika, természettudományok, történelem és földrajz mezijén. Tehát egész irodalmi statistika. De úgy látszik, Némethy nem tudja, hogy a statistika a népek és országok szellemi és anyagi állapotának fokmérője, különben óvakodott volna azt állítani, hogy én egészen eltévedek a részletekben, a könyvvezímek és tartalom fölsorolásában.

Ha tehát Némethy nem képes az én dolgozataimból az újjörög irodalom mai állásáról és jelentőségéről sem összefüggő képet, sem ítéletet magának alkotni, tulajdonítsa ezt vagy felületességének vagy gyöngye fölfogási képességének.

Áttérek most arra, a mit Némethy Géza a *hellén nyelvtanítás* című fejezetemről mond. Ő ezt írja: «Mai nap már nincs oly görög nyelvtanár, a ki az iskolában legalább néhány szót ne szólna e nyelv történetéről s ki ne emelné, hogy a mai hellén irodalmi nyelv milyen közel áll a régi attikai dialektushoz.»

Honnan tudja azt, hogy minden görög nyelvtanár így cselekszik? Bejárta ő az ország összes gymnasiumait? Ha az ő állítása igaz, akkor legalább nyomát kellene látnunk a magyar tanárok által kiadott görög nyelvtanokban, minők Curtius-Ábelé, Dávid Istváné, Maywald Józsefé, Dóczi Imréé, Szamosi Jánosé, Hüntner Schill Salamoné. De ezekben egy árva szó sincs Némethy állításáról. Egyedül a boldogult Szepesi Imre figyelmeztetett arra *Hellén Nyelvtana* 6-ik kiadásának 2 ik lapján, hogy az általa tanított kiejtés rotterdami Erasmustól a 16-ik századból származik és erasmusi kiejtésnek mondatik; s hogy ugyanakkor Reuchlin az újjörögök kiejtését védte; de hogy mi volt a régi görögök kiej-

tése, azt bizonyosan meghatározni nem lehet; valamint valódi ó-görög kiejtésnek egyiket sem lehet elfogadni. Jelenkori tanáraink nyelvtanai azonban még ennyit sem mondanak.

Tudomásom szerint magyarul csak három görög nyelvtan jelent meg, mely kizárólag az élő görögök nemzeti kiejtését tanítja. Az egyik az enyém (1848); a másikat írta Travnicsek Hubert (1865), a harmadikat Gyurics Antal (1873).

Némethy arra az állításomra, hogy a hellén nyelvtanításra elegendő hetenként legfőlebb két óra, azt kérdezi, vajjon hiszem-e, hogy a mostaninál kevesebb idő alatt boldogulhatnánk-e az újjörög orthoepiával s hogy megtaníthatnók-e valaha a magyar fiút a *ð* és *ŷ* helyes kiejtésére? Én nemcsak hiszem, hanem tudom is, hogy hetenkénti két óra alatt nagy haladást tehetnek a tanulók a görög nyelvben a mai hellének nemzeti kiejtése szerint; mert nekem több tapasztalatom van a tanügy terén, mint Némethynek, a ki 1883-tól 1886-ig még az én hallgatóm volt az egyetemen s a kinek az ügyét akkor tőlem tölthetöleg előmozdítottam.

De lássuk ezt a tapasztalásomat. 1850-ben kötelezővé tették a görög nyelv tanulását az egyetem bölcsészeti karának másod évi hallgatóira, kiket kiméletből nem akartak az új szervezettű gymnasium 8-ik osztályába küldeni, minthogy 1849—50-ben már mint 1-ső évi bölcsészek egyetemi polgárok voltak. Ezek hetenként két órában tanulták nálam az élő hellének kiejtése szerint a görög classicaei nyelvet oly meglepő eredménnyel, hogy az 1851. évi július 30-án az egyetem nagy termében nyilvános szavalatokat tartottak görög nyelven, melyekre nagyszámú közönség jelent meg s a többi között Hunfalvy Pál is.

Itt közlöm a szavalók és szavalatok jegyzékét, melyet akkor görögül és magyarul nyomattam: 1. Sokrates védelme Platótól. Előadják Fidler Ignác, Risz Ede, Dégen Gusztáv (most országgy. képviselő, volt jogakadémiai tanár), Agorasztó Szilárd (most ügyvéd), Maniu Antal. — 2. Sappho éneke Aphrodítára. Szavalja Vannay József. — 3. Aeschylus Perzsáiból a salamisi tengeri ütközet elbeszélése. Szavalják Gadjanszky Lyubomér, Pikk József, Neumann Antal, Tedits Sándor. — 4. Sz. István első magyar királynak a veszprémi apáczák javára kiadott oklevele. Előadja Diófi Péter. — 5. Homér Odysseájának 9-ik éneke. Szavalják Forinyák Béla, Günther Károly, Palkovics József (most honvédezeredes), Vojticz Adolf, Tóth János, Supka Antal (a ki később mint zirczi apát hozzám intézett leveleiben mindig hálás tanítványomnak írta magát alá). — 6. Sólón alagyája. Előadja Viener Joákim. — 7. A szemtelenség, Theophrast jelleméből. Előadja Lechner Auguszt (most budapesti egyetemi jogtanár). — 8. Theognis emlékmondatai. Szavalja Rózsa-völgyi Márton.

Mutasson elő ilyesmit Némethy a hetenkinti 4—5 órai erasmusi tanításával! És tudja, melyik nyelvtanból tanultak az akkori hallgatóim? Az enyémből, melynek címe volt: *Gyakorlati ó- és új görög nyelvtan.* (Budán 1848.) Ennek ez volt a módszere:

A betűk, hangsúly és hehezet nagyon rövid ismertetése után következtek ó-görög adomák interlinearis magyar fordítással s azután a görög szövegben előforduló személynévmások declinációjával és igék coniugációjával. A 3-ik fejezetben volt 32 æsopusi mese, ismét interlinearis magyar fordítással s a szövegben előforduló nevek és igék ragozásával s a számnevek elősorolásával. A 4-ik fejezetben következett az igék ragozásának rendszeres átnézete, magyarból görögre fordítandó főladványokkal. A 6-ik fejezetben volt Aristotelesnek állattörténetéből a 9-ik könyv 27-ik fejezete görögül és magyar fordításban, de már nem interlinearisan, hanem az eredeti szöveget magyarázó jegyzetekkel. A 7-ik fejezet tartalmazott 17 rövid elbeszélést Heraklid munkájából az *Államokról* magyar fordítás nélkül, mely helyett minden görög szó a jegyzetekben volt megmagyarázva. Azután következett az addig előfordult időalakok betűrendes elősorolása, hogy a tanulók, ha könyvek olvasása közben valamely talányosnak látszó igealakra akadnak, azt itt könnyen megtalálhassák. A 8-ik fejezetben volt a négy evangélium mindegyikéből egy fejezet az eredeti szövegben szintén fordítás nélkül, de magyarázó jegyzetekkel. A 9-ik fejezetben közöltem Apollodor Bibliothekájának 1-ső könyvéből öt fejezetet, olyan módszerrel mint a 8-ikban. A 10-ik fejezet tartalmazott hasonló eljárással Xenophon Emlékezeteségei 1-ső könyvének 1-ső fejezetéből húsz szakaszt. A 11-ik fejezetben voltak mutatványok három újgörög íróból. A 12-ik fejezet hozta görögül a beszéd nyolcz részét Laskaris Konstantin nyelvtanából. A 13-ik fejezetben volt kilencz fejezet Sokrates Védelméből Platótól ó- és újgörögül. A 14-ik fejezetben közöltem Sz. István első magyar király görög oklevelét a veszprémvölgyi apácák javára.

Nagy merészség tehát s csupa tapasztalatlanság Némethy részéről, ha azt állítja, hogy 4—5 óránál hetenkint kevesebb idő alatt nem lehetne görögül tanítani. De még nagyobb vakmerőség, midőn azt mondja, hogy a magyar fiúk soha sem tanulhatnák meg a *δ* és *θ* helyes kiejtését! Hát olyan butáknak tartja a magyar fiúkat? Hiszen sok magyar ember jól beszél az angol nyelvet. Ebben pedig a lány th megfelel a görög *θ*-nak és a kemény th a görög *θ*-nak. Így sértegeti Némethy a magyar tanuló ifjuságot.

Hallja csak a tapasztalatlan Némethy, mi történik szemünk előtt. Köpesdy Sándor, főgymnasiumi igazgató, külön tanfolyamot nyitott ama tanítványai számára a kik újgörögül akarnak tanulni. Ő ezt írja nekem f. é. február 2-án: «A tanítást csak nyolcz tanulóval kezdettem

meg kísérletül; egyelőre a közéletben előforduló mondatokat diktálok nekik s azt egytől-egyig egyik hétről a másikra egész pontosan megtanulják. Igaz ugyan, hogy *hetenkint csak egy órában taníthatom őket*, de oly buzgalommal tanulnak, hogy az iskolai év végére — az eddigiük után ítélve — mind a nyolcz fog tudni beszélni görögül. Arra az időre leszek bátor Nagyságodnál tiszteletemet tenni és meghívni a befejezésre. Nagyságodat akkor még arra is szándékozom kérni, hogy a befejezésre Haris consul urat is meghívni szíveskednék. Én részemről a Miniszter úr Ő Excellentiáját is szándékozom meghívni; talán ez befolyással lehet arra, hogy elrendelje, hogy jövőre a görögöt az élő kiejtéssel tanítsuk.

Lássuk most Némethynek más homályos szavakba burkolt állítását, hogy én jogosulatlan pressio által a tanárjelöltektől írásbeli nyilatkozatot követeltem, melyben becsületszavukra fogadták, hogy a tanításban az élő görögök kiejtését követendik.

Hadd álljon itt azok névjegyzéke, a kik a tanárvizsgálat letétele után, nem pedig azt megelőzőleg, adtak nekem ilyen nyilatkozatot: Bermüller Ferencz (1866), Dávid István (1866), Galambos Lajos (1864), Gerevics Gusztáv (1866), Hehelein Károly (1865), Hodobay Szilárd (1866), Hódoly László (1863), Kürcz Antal (1863), Lengyel Géza Dezső (1865), Loos József (1865), Mayer (most Szamosi) János (1863), Mráz Ferencz (1865), Podhraczký Mih. (1864), Thewrewk Emil (1864), Wiche József (1866). Tehát összesen tizenötön adtak a sikerült vizsgálatuk fölötti örömben írásbeli nyilatkozatot, melyben becsületszavukra kötelezték magukat, hogy az élő hellének kiejtése szerint fognak tanítani. De nálam 1863-tól 1886 június végeig 623 tanárjelölt tette le a vizsgálatot. Honnan bátorkodik tehát Némethy azt következtetni, hogy én jogosulatlan pressiót gyakoroltam? Az elősorolt tizenhárom helyben hagyott tanárjelöltön kívül, a többiek nagy része szóbelileg fogadta, hogy kiejtési tanomat követendi; de egyiköktől sem követeltem írásbeli nyilatkozatot. Nem is tartottam lehetségesnek, hogy ezek, a kik oly tökéletesen olvastak az élő görögök kiejtése szerint, ettől valaha hűtlenül elpártoljanak. Ezt azért sem hittem, mert valahányszor az erasmusi kiejtés tarthatatlanságát bizonyítottam, lelkesülve bölintottak a fejökkel; s ezek között volt Némethy is.

Hiába, a földön sok a csalódás! Volt nekem az egyetemen az 187¹/₂—178⁷/₈ s. tanévben egy kitűnő hallgatóm, Ábel Jenő, a ki akkor egy terjedelmes értekezését olvasta föl tanárképezdei hallgatóim egyik órájában a görög betűk kiejtéséről s a régi dialektusokból és föliratokból mutatta meg az erasmusi kiejtés alaptalanságát. Ez az értekezés bizonyosan megvan a tanárképezdei igazgatóság levéltárában. Ábel Jenő később, nem minden közreműködésem nélkül, egyetemi rendkívüli tanár lett s nem sokára átpártolt ahhoz, a mit a fölebb említett értekezésében annyira ostrom-

lott. 1886-ik évi július 2-án ezt a levelet írta nekem: «Nagyságos úr! Méltóztassék kegyesen megengedni, hogy egy alázatos kéréssel alkalmatlankodjam. Szerettem volna élő szóval előhozni kérésemet, de mint-hogy Losoncra vagyok kiküldve biztosul az érettségi vizsgálatokhoz, írásban vagyok kénytelen Nagyságod tudtára adni azon lépésemet, melyre elutazásom előtt az utolsó napon szántam el magamat és kikérni becses támogatását. — Folyamodványt adtam be a miniszterhez, melyben kérem, eszközölje ki, hogy rendes tanárrá neveztessem ki. Nem az ambitio, hanem a szükség kényszerített e lépésre. Csupán fizetésemből nem bírom eltartani családomat; azt a forcirozott szellemi munkát pedig, melylyel mindcédig a deficitet elkerülöm sikerült, aligha fogják már soká kitartani gyöngé idegeim. — Ezért bátor vagyok Nagyságodhoz, mint régi jóakaróhoz, azon alázatos kéréssel fordulni, méltóztassék annak idején, mikor ügyem a kar elé kerül, oda hatni, hogy folyamodványom pártolólág terjesztessék fel a miniszter úrhoz.» E levél vétele után benyújtottam lemondásomat a tanárképezde görög osztályának vezetéséről, melylyel évi 400 forint járt, és Ábel Jenőt ajánlottam helyettem, hogy rögtön legalább némileg segítsek rajta. Miután erről őt értesítettem, a következő levelet intézte hozzám Aflenzből, Felső-Styriából 1886. évi július 17-én: «Nagyságos úr! Elutazásom miatt elkésve csak most kaptam kézhez f. hó 8-áról kelt becses sorait. — Első örvendetes felindulásomban nem vagyok képes kifejezni, mennyire meglepett, megindított Nagyságod kegyes nagylelkű ajánlata, melyet természetesen a legnagyobb hálával fogadok. Ép úgy magától értetődik, hogy a görög philologiai muzeumot illetőleg mindenkoron feltétlenül tisztelni fogom Nagyságod óhaját és arra semminemű igényt támasztani nem fogok. — Midőn felhasználom az alkalmat, hogy ismételten köszönetet mondjak Nagyságodnak nemeslelkű ajánlatáért, ajánlja magát Nagyságod további kegyébe hálás tisztelője dr. Ábel Jenő.» Meggondolván azután, hogy a classica philológiának két rendes tanára mellé nehezen fog a miniszter még egy harmadik rendes tanárt is rendszerezíteni, 1886. évi szeptember 3-án folyamodtam 40 évi tanári működésem után, végleges nyugdíjaztatásomért, habár oly egészséges és erőteljes voltam, mint 25 évvel ezelőtt. S Ábel Jenőt csakugyan kinevezték később rendes tanárnak. De akkor megmutatta az ellenem írt csipkedéseiben, hogy minő hálás tisztelőm volt.

Ebből látható, hogy minő volt az a pressio, melylyel Némethy engem oly vakmerően vádol.

Némethy nem hiszi, hogy volt hallgatóim közül sokat, midőn tanárok lettek, gymnasiumi és kerületi igazgatók korlátoztak volna az élő görögök kiejtési tanításának szabadságában s hivatkozik a nagyváradi gymnasiumra, hol ő is az újjörög kiejtés szerint tanult s hol mai napig

is így tanítanak, noha a rövid idővel ezelőtt nyugalomba lépett főigazgató, Petrovich Ferencz, határozott erasmianus. Borzasztó inductio! Minthogy egy kerületi főigazgató nem gátolta az élő görög kiejtés tanítását, tehát Némethy logikája szerint egy sem gátolta! Petrovich Ferencz úrnak mindenesetre dicséretére válik, hogy gátlólag nem lépett közbe, mert 1867. évi ápril 29-én, midőn nálam tanári vizsgálatot tett, nagyon szépen olvasott az élő görögök kiejtése szerint. De hogy így jártak-e el az összes gymnasiumi és kerületi igazgatók, azt Némethy nem tudja, mert különben némelyekre ezek közül is hivatkozott volna.

Nekem volt hallgatóim közül sokan mondták, hogy igazgatóik nem akarták az élő görögök kiejtésének behozatalát megengedni. Ezek természetesen nagyobb hitelt érdemelnek, mint az e téren tájékozatlan Némethy, a ki világos tanubizonyosságok ellenére azt állítja, hogy az erasmianusok szabad választást engedtek a tanároknak! Ha ez igaz volna, a mint nem igaz, úgy most sokkal több gymnasiumban tanítanak az élő görögök kiejtését, mint a holt erasmusit, ezt a mesterséges csinálmányt, mely nem is görög, hanem angol, francia, hollandi, német ejtés.

Az a tény pedig, hogy a nagyváradi gymnasiumban a mostani görögök nemzeti kiejtését tanítják, ismét megczáfolja Némethy állításának képtelenségét, hogy a magyar fiúk soha sem bírják ezt a kiejtséget megtanulni. Vagy talán csak ő volt képes azt magának elsajátítani, többi tanulótársai közül pedig egy sem? Ezt nehezen fogják a nagyváradi gymnasium görög tanárai bizonyítani, a kiknek itt *életrevaló* tanításukért forró köszönetet mondok. Így kellene eljárniok a többi görög tanároknak is, nem pedig az ingatag combinatiókon alapuló erasmusi kódfizet tanítaniok. Azért szivemből pártolom az itteni görög főconsulnak, Haris Pál úrnak, a közoktatási miniszter úrhoz benyújtott emlékiratát, melyben kéri, hogy hazánk iskoláiban az élő görögök kiejtésének a tanítását rendelje el.

Némethy azt mondja, hogy a m. akadémiának classica-philologiai osztályában, melyhez az emlékirat át van téve, alkalma lesz e kérdésben elfoglalt álláspontját kifejteni. Jól van; ott leszek én is. Addig azonban tanulmányozza Némethy *«Meine Erlebnisse in Athen»* című, tavaly megjelent munkámat. Ott leirtam az erasmianusok közgyűlését, melyen az angol, francia, hollandi, német erasmianusok nem értvén egymást, hajba kaptak és csúfosan megbuktak. Ezt a munkámat meghozatta a kiadómtól Ő Felsége is, legkegyelmesebb királynőnk, s a mint biztos forrásból tudom, jóízűen nevetett az erasmianismus bolondságain.

Ha tehát az erasmianusok ilyen nevetséges eredményeket mutatnak föl, minden józan eszű embernek azt kell kívánnia, hogy olyan kiejtséget hozzanak be, melyet az egész világ összes tanulói megértenek.

Ez a kiejtés pedig nem lehet más mint az élő görögöké, épen azért, mert élnek. Ha az angol, francia, magyar, német nyelvet úgy kell kiejtenünk, mint a most élő, nem pedig mint a századok előtt élt angolok, francziák, magyarok, németek : esztelenség a görög nyelvet is a jelenkori hellének-től eltérőleg kiejteni. S ezért, igen is, hivatalból akarom az erasmianusokra azt a kiejtést parancsoltatni, melyet Némethy «egyedül üdvözítőnek» hiába gúnyol. Az iskolát nem szabad az élettől eltávolítani, hanem meg kell kívánni tőle, hogy az étellel karöltve járjon ; s ha ezt nem teszi, kormányhatalommal kell ráparancsolni, hogy észére térjen.

Némethy állítása szerint én azzal elégedtem meg, hogy az anti-helléneknek az országgyűlésen szóba került leghaszontalanabb, legsemmitmondóbb argumentumait czáfolgassam s hogy nincs könnyebb dolog, mint az ellenfél leggyengébb argumentumait kiszemelni s ad absurdum vinni. Lám, lám ! Én világosan mondtam az Értekezésemben (67. l.): «És most áttérek azon érvelés megvizsgálására, a mely szerint a görög nyelv, mint köteles tantárgy, *nem szükséges* a gymnasiumban.» Következésképpen csak azoknak az érveknek czáfolatába bocsátkozhattam, melyeket akkor az ellenfél úton-útfélen, országgyűlésen és azon kívül, hangoztatott. A mit az ellenfél nem állított, azt természetesen nem is czáfolhattam. Némethy az országgyűlési antihellének argumentumairól azt mondja, hogy leghaszontalanabbak, legsemmitmondóbbak. De hát miért nem szólalt föl akkor ellenök ? Miért nem bizonyította be, hogy mennyiben leghaszontalanabbak, legsemmitmondóbbak ? Én nem neveztem ilyen gorombául azokat az argumentumokat, de megmutattam, hogy mit lehet belőlök következtetni. S most azzal áll elő az akkor néma Némethy, hogy nincs könnyebb dolog, mint azokat ad absurdum vinni. De ő maga még sem volt képes ezt megtenni. Sőt még védelmébe veszi a szerinte egészen ártatlan Strauss Adolfot, kinek munkájában historiai és geographiai botlásokat mutattam ki, a mi, mint Némethy mondja, úgy került oda, mint Pilatus a credóba.

No nézze az ember ! A csúfítás-csavarás sokszor a felületesség bizonyítványa és saját hálójába fogja meg magát. Némethy nem látja az összefüggést a czáfolatomban, mely azt mutogatja, hogy az antihellének okoskodásának alapján minden tantárgyat, tehát a históriát is, kellene a gymnasiumból száműzni. De ő kézzelfogható ellenmondásba is keveredik ; mert azt mondta, hogy én soha és sehol nem gyakoroltam kritikát, s mégis az általam kimutatott Strauss-féle historiai s geographiai botlásokról azt mondja, hogy úgy kerültek oda, mint Pilatus a credóba.

Végre ezt írja Némethy : «A görög nyelvtanítás ügyének csak az tehet valódi hasznos szolgálatot, a ki meggyőző, positiv bizonyítékokat hoz fel a mellett, hogy e tárgy a humanistikus nevelés nélkülözhetetlen kelléke.» Némethy tehát azt kívánta, hogy ismétljem azt, a mit a «Cias-

sica philologia encyclopædiája» című munkámban (1864) s *A görög nyelv a gymnasiumban* című cikkemben (*Egyetértés*, 1883. 176. sz.) én is mondtam, a mit tavaly Hunfalvy Pál (*A görög nyelv ügye Magyarországon*) írt, a mit Szász Károly a Kisfaludy-társaságban, többen a képviselőházban s Kuun Géza gróf a főrendek ülésén kimerítőleg adtak elő. Hiszen ez a hiábavaló ismétlés tíz nyomtatott íven sem fért volna el; az akadémiai értekezésnek pedig legfőlebb öt ívre szabad terjednie.

TÉLFY IVÁN.

VEGYESEK.

— Télfy Iván érdekes felolvasást tartott a M. T. Akadémiában 1891. február 3-án Kisfaludy Károly *Mohács* cz. elegiájának görög fordításáról, melyet Kassai Gusztáv tett közzé Közlönyünk múlt évi novemberi füzetében. Vári Rezsőnek e fordításra tett kritikai megjegyzéseiből indult ki (l. e Közlöny múlt évi deczemberi füzetét) s nem helyeselte, hogy Vári a homerosi nyelvhez való teljes ragaszkodást követelt Kassaitól; megengedhetőnek találta, hogy az elegikus költemény fordítója szükség esetén a drámatrók nyelvéhez forduljon, ámbár alapul mindenesetre az epikus dialektust kell vennie. Ezután a hűség szempontjából vette bírálat alá Kassai munkáját s több helyet megtárgyalván kimutatta, hogy a fordító igen lényeges dolgokat s épen a költői szépség leghatásosabb eszközeit hagyta ki a görög szövegből. Mindenütt közölte azután saját fordítását, mely, a mennyire első hallás után ítélhetünk, nagyon költői, a mellett a lehető leghívebb s érdekes ellentétben Télfy elvi nyilatkozataival, épen a Homeros nyelvéhez való szoros ragaszkodást mutatja. Végül megróttá Kassai hexameterének és pentameterének hanyag metrikáját s az egész fordítást elhamarkodott s kevésbé költői munkának nyilvánította. Vári és Télfy bírálati illy módon kölcsönösen kiegészítik egymást: Vári, a mint határozottan ki is mondja megjegyzései elején, a munkát tisztán mint görög elegikus költeményt vette vizsgálat alá, Télfy a magyar eredetivel hasonlította pontosan össze. Kíváncsian várjuk a különben csak kivonatos felolvasásnak akadémiai értekezés alakjában való megjelenését, mely Télfy fordítását is teljes szövegében hozni fogja. Ez alkalommal visszatérünk majd még egyszer és utóljára az egész *Mohács*-pörre.

— A Faustról szóló német népdráma nagy népszerűségét a XVII. században mind jobban bizonyítják a darabnak számos előadásai, melyekről a levéltárakból folytonosan szaporodó adatok értesítenek. Így színre került e dráma 1696. novemb. 24. Baselen is, mely alkalommal a Harlequin, midőn az előadás után jól bevacsorálva haza akart menni, a lépcsőről leesett és szörnyet halt. «A miből világos», mondja egy korabeli kéziratú krónika, «hogy nem tréfa dolog, hogy ily istentelen komédiákat előadnak.» — De a XVIII. században is gyakoriak voltak a Faust-dráma